
Etiikkaa idästä länteen

Pauli Juusela

Kirjoitettuja journalistieettisiä säännöstöjä on ollut suurin piirtein sadan vuoden ajan. Vielä tätäkin vanhempi ilmiö on ihmisoikeudet. Ajatus kaikille ihmisille ihmisyyden perusteella kuuluvista luontaisista oikeuksista juontaa juurensa aina antiikin aikoihin. Molemmat ilmiöt – siis journalistietiikka ja ihmisoikeudet – ovat tällä hetkellä hyvin ajan-kohtaisia asioita.

Itä-Euroopassa puhaltavat muutoksen tuulet. Neuvostoliiton lisäksi Puola ja Unkari toteuttavat uudistuspolitiikkaa. Kiinassa uudistukset ainakin hetkeksi pysähtyivät kiväärin piippuihin. Nämä tapahtumat koskevat niin ihmisoikeuksia kuin journalismia. Kyse on myös journalistietiikasta. Uudistukset koskevat myös journalistietiikkaa. Pysähtyneisyyden kaudella muovatut eettiset koodit tekevät tilaa uusille.

Mitä ihmisoikeudet ovat?

Ihmisoikeuksien käsite ei ole ongelmaton. Lähtökohtana voidaan pitää sitä periaatetta, että ihmisoikeudet ovat kaikille ihmisille yhtäläisesti kuuluvia oikeuksia. Kaikki YK-järjestelmän ihmisoikeussopimukset tähdentävät sopimusten tunnustamien oikeuksien

kuuluvan kaikille, rotuun, sukupuoleen, ikään tai muuhun vastaavaan seikkaan katsomatta. Selkeä yhteinen periaate on siis diskriminoinnin kieltö. (kts. esim. Helminen & Lång 1987 liitteenä olevia YK:n ihmisoikeussopimuksia)

Ongelmat alkavatkin siitä, mitkä oikeudet ovat ihmisoikeuksia. Siis oikeuksia, jotka kuuluvat automaattisesti jokaiselle pelkästään ihmisyyden vuoksi.

Puhutaan ensimmäisen, toisen ja kolmannen sukupolven ihmisoikeuksista (kts. esim. Drzewicki 1986, 23-26, 42, 44 sekä Eide 1987, 47-51). Ensimmäisen sukupolven oikeuksia ovat kansalais- ja poliittiset oikeudet, jotka yleensä ihmisoikeuksista puhuttaessa tulevat ensimmäisinä mieleen. Niiden historiaan kuuluu Magna Charta, Yhdysvaltain itsenäisyysjulistus ja Ranskan vallankumous. Amnesty Internationalin vuosiraportit kertovat karua kieltään niiden rikkomisesta.

Toisen sukupolven oikeuksiin luetaan taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset ihmisoikeudet. Näistä huolehditaan lähinnä sosiaalilainsäädännön avulla. TSS-oikeuksia ovat esimerkiksi oikeus ravintoon, asuntoon, peruskoulutukseen ja työhön. Aina ei tulla ajatelleeksi, että tässäkin on kyse ihmisoikeuksista.

Kolmannen sukupolven oikeudet ovat luonteeltaan kollektiivisia. Niitä ovat tuoneet esiin varsinkin kehitysmaat. Oikeus rauhaan, ympäristöön ja kehitykseen ovat kolmannen sukupolven oikeuksia.

Sukupolvien järjestys ei välttämättä ole aikaan sidottu. Ovathan TSS-oikeudet varmasti yhtä vanhoja kuin KP-oikeudet. Eräänlaista TSS-oikeuksien tunnustamista suppeassa mielessä edustaa vaikkapa keskiajan ammattikuntalaitos, joka huolehti jäsenistönsä tarpeista puutteen päivinä.

Keskeinen kollektiivinen oikeus, joka samalla on yksi kansainvälisen oikeuden peruseriaatteista (kts. Hannikainen 1988a, 28), on kansan oikeus itsemäärämiseen. Suvereniteettiin ei saa puuttua ja valtiolla on pääsääntöisesti oikeus määrätä omista sisäisistä asioistaan.

Ihmisoikeuksista on olemassa periaatteellista yksimielisyyttä. Yhdistyneet kansakunnat on laatinut kuuluisan ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen lisäksi monia kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia. Näistä merkittävimpiä ovat vuoden 1966 kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus sekä saman vuoden TSS-oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus. Sopimusten ensimmäiset artiklat ovat samansisältöiset, mikä korostaa ihmisoikeuksien ykseyttä.

Käytännössä ihmisoikeuksien käsite ei kuitenkaan ole ongelmaton. Eri poliittisten järjestelmien välillä ei ole helppo saavuttaa yksimielisyyttä esimerkiksi suvereniteetin ja ihmisoikeuksien välisestä suhteesta. Sosialistiset maat pitivät vielä kuluvan vuosikymmenen taitteessa ihmisoikeuksien tilan kritisointia puuttumisena niiden sisäisiin asioihin. Nyt muutamat sosialistiset maat ovat lähestyneet lännen näkemyksiä suvereniteetin määrittelyssään. (Hannikainen 1988b, 67)

Kiistaa on käyty myös siitä, mikä on eri oikeuksien keskinäinen painotus. Länsi on pyrkinyt vähättelemään TSS-oikeuksia, joita taas Itä-Euroopan maat ovat käytännössä pitäneet etusijalla (kts. esim. Karjalainen-Teittinen 1985, 13. Alston & Quinn 1987, 158). Monissa Itä-Euroopan maissa KP-oikeudet ovat vähitellen kohoamassa TSS-oikeuksien rinnalle.

Kolmas ongelma koskee yksilön ja valtion suhdetta ihmisoikeuksien toteuttamisessa. Onko etusijalla kollektiivi vai ratkaiseeko yksilö? Kaikki edellä luetellut ongelmat nivoutuvat yhteen ja lähtevät sekä käytännön syistä että ideologioiden (poliittisten ideologioiden) välisistä peruseroista.

ETYK-maiden journalistietiikka

Graduni tarkoitus oli tarkastella ihmisoikeuksien ja journalistietiikan yhtymäkohtia. Tarkastelu jäi kuitenkin melko pintapuoliseksi, koska journalistietiikan kartoitus oli sekä aikaavieppä että sivuja vaativaa. Seuraavassa tiivistän pääkohdat ETYK-maiden journalistietiikkaa käsittelevästä luokittelustani. Tutkimuksen kohteena olivat maiden journalistieettiset säännöt, joista jäljempänä käyteään myös nimitystä koodi.

Tutkimuksessa oli mukana 24 eettistä koodia 23 ETYK-maasta. Iso-Britannian ammattiliiton koodi koskee myös irlantilaisia NUJ:n (National Union of Journalists) jäseniä, joten Irlanti mukaan lukien maita oli 24. Suurin osa mukana olevista säännöistä on journalistien tai journalistien ja kustantajien yhteisesti hyväksymiä, yhteensä 16. Kolme säännöstöä on lehdistöneuvoston hyväksymiä ja yksi valtion (Kreikka). Tutkimuksessa on mukana myös yksi journalistiliiton perussääntö (Saksan Demokraattinen Tasavalta). Ranskasta oli mukana kaksi koodia.

Luokitusrunko oli 17-kohtainen ja sisälsi

Taulukko

Yhteenveto. Luokitusrunгон luokat 1-7 ETYK-maiden journalistieettisissä säännöstoissä. 1 totuus, 2 tietojen hankinta, käsittely ja tarkistaminen, 3 lähdesuoja, 4 sananvapaus, 5 journalisti ja yleisö, 6 journalistin oikeudet ja velvollisuudet (ay, omatunto jne), 7 journalistin henkilökohtainen lahjomattomuus, 8 ulkopuolinen sekaantuminen, 9 tekstimainonnan kieltö, 10 tekijänoikeus, plagiointi, toisen työn kunnioittaminen, 11 yksilön (ihmis) oikeudet, 12 rodullisen, uskonnollisen yms. syrjinnän kieltö, 13 ihmisoikeudet, 14 sotapropagandan kieltö, 15 arvopäämäärät, 16 materiaali, jota ei pidä julkaista ja 17 muut säädökset. Y = yhteensä.

Maa	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	Y
Suomi	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		*		*	15
Ruotsi	*	*			*	*	*	*	*	*	*	*						10
Norja	*	*	*	*	*	*	*	*	*		*	*					*	12
Tanska	*	*		*					*		*							6
Alankomaat	*	*	*	*	*	*	*	*		*	*							10
Belgia	*	*	*	*				*	*		*	*	*			*		10
Iso-Britania/Irlanti	*	*	*	*		*	*		*		*	*						9
Italia	*		*	*	*	*								*	*			7
Itävalta	*	*		*	*	*	*	*			*	*				*		10
Kreikka	*	*			*	*	*			*	*						*	8
Portugali	*	*	*	*	*	*		*		*	*	*	*		*	*		13
Ranska I	*	*	*	*	*	*	*			*	*			*				10
Ranska II	*	*	*	*	*	*		*	*	*	*							11
Saksan LT	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*				*		11
Sveitsi	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*						11
Turkki	*	*	*	*	*		*	*	*	*	*	*	*			*		12
Kanada	*	*			*	*	*	*	*	*	*							8
USA	*		*	*	*		*	*	*	*	*				*			9
Jugoslavia	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*		*		*	*		12
Neuvostoliitto	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	16
Puola	*	*	*	*		*	*		*	*	*	*					*	11
Saksan DT	*					*							*		*			4
Tsekkoslovakia	*			*	*		*			*	*	*		*	*	*	*	11
Unkari	*	*	*	*		*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	15
Yhteensä	24	20	17	20	16	18	19	9	15	16	22	14	8	3	11	10	7	

Merkintöjen perusteella monipuolisimmat koodit ovat Suomen, Neuvostoliiton ja Unkarin koodit, ensimmäinen käsittelee asioita 15 luokasta, toinen peräti 16:sta ja kolmas 15:stä. Ainoa asia, johon Neuvostoliiton koodi ei puutu on toimituksen ulkopuolelta tulevan painostuksen torjuminen. Suppein koodi on Saksan Demokraattisen Tasavallan journalistiliiton perussääntö, joka keräsi vain neljä mainintaa. Se sai maininnan myös luokkaan 13 (ihmisoikeudet), mutta muista maininnan saaneista poiketen siinä EI ASETETA yleistä ihmisoikeuksien kunnioittamisvelvoitetta -- maininnan perusteena on kansallisen itsemääräämisoikeuden kunnioittamisvelvoite (siis erityinen ihmisoikeusvelvoite, luokka 13b). Jokainen ETYK-maiden sääntö pitää totuutta journalistietikan osatekijänä. Myös luokka yksilön oikeudet, lähinnä yksityiselämän ja kunnian suoja, saa runsaasti mainintoja (22).

kymmeniä alaluokkia. Sen laadinnassa käytettiin apuna aiemmin tehtyjä journalistietiikan kartoituksia. Luokat voi tiivistää vaikkapa seuraavasti: totuudesta utopioihin.

Kaikissa tutkimuksissa mukana olevissa koodeissa puututaan jollakin tavalla tiedon totuudellisuuteen. Perusteellisin tässä suhteessa on Yhdysvaltain säännöstö, joka sai merkinnän kahdeksaan alaluokkaan yhdeksästä. Ainoa totuudellisuuteen liittyvä asia, jota Yhdysvaltain koodi ei käsitellyt, koski lähdekritiikkiä. Pohjoismaat käsitelivät totuudellisuutta keskimääräistä monipuolisemmin, merkintöjä 6-7. Niukimmat koodit tiedon totuudellisuuden suhteen ovat Saksan Demokraattisen Tasavallan ja Tšekkoslovakian koodit – ensinmainitun niukkuus selittyy koodin luonteella, se on journalistiliiton perussääntö.

Toinen luokka käsiteli haastateltavan oikeuksia ja tietojen tarkistamista. Tähän alueeseen puuttui 20 koodia. Jutun tarkastamista käsitelivät ainoastaan Suomen Lehtimiehen ohjeet ja Neuvostoliiton koodiluonnos (Neuvostoliitossa laaditaan parhaillaan uutta koodia, jonka luonnos oli käytössäni. Unkarista mukana on niinikään koodiluonnos.) Suomen koodi vaati ainoastaan asiatietojen tarkastamista haastateltavan sitä pyytäessä, Neuvostoliiton tarkastamisvelvollisuus on laajempi.

17 koodia tunnusti lähdesuojan. Sananvapauteen puuttui tavalla tai toisella 20 koodia. Yllättävä kuriositeetti on, että Ruotsin koodissa ei näihin asioihin puututtu. 16 koodia piti journalismin lähtökohtana yleisön palvelua.

Ammattiyhdistysoikeuksiin otti kantaa 11 koodia. Ainoa sosialististen maiden koodi, joka ei niihin puutu, on Tšekkoslovakia. Oikeuden kieltäytyä omantunnon ja/tai ammattietiikan vastaisista tehtävistä tunnustaa 12 koodia – joukossa vain yksi sosialististen maiden koodi, Neuvostoliitto. Työnantajan ja journa-

listin suhteeseen puuttuu kuusi koodia. Yhdeksän koodia muistaa hyvät suhteet kollegoihin. Näistä viisi on sosialististen maiden koo-deja.

Lahjonnan vastaanottamisen tai henkilökohtaisen hyödyn tavoittelun kieltää 19 koodia. Sen sijaan ulkopuoliset vaikutusyritykset torjuu vain yhdeksän koodia. Tässä joukossa ei ole yhtään sosialististen maiden säännöstöä.

Tekstimainonnan kieltö on melko hyvin esillä sekä idässä että lännessä. 15 koodia kieltää tekstimainonnan. Perusteellisin on Ruotsin säännöstö, joka omistaa yhden kolmesta luvustaan tekstimainonnalle.

Luokka 11 käsittelee yksilön oikeuksia, jotka ovat rinnastettavissa ihmisoikeuksiin. Yksityiselämä ja yksilön maine turvataan eri ihmisoikeussopimuksissa. Myös journalistietiikassa tämä alue on vahvasti suojattu – onhan kyse yhdestä journalistietiikan peruslähtökohdasta. 18 koodia vaatii yksityiselämän kunnioittamista ja 22 suojaa yksilön mainetta. Näiden säännösten rajaamaan alueeseen saa puuttua, mikäli yleinen etu sitä valttämättä vaatii. Eri maissa käytäntö on tässä suhteessa erilainen. Sen sijaan syytetyn oikeuksiin puuttuu vain 10 koodia, mikä on hämmästyttävän vähän. Tällä tarkoitetaan oikeutta tulla pidetyksi syyttömänä kunnes toisin todistetaan. Tähän oikeuteen journalistietiikassa liittyy myös nimen-suoja.

Ihmisoikeuksien peruslähtökohta on syrjinnän kieltö. 14 journalistieettistä säännöstöä kieltää syrjinnän. Kahdeksan eettistä säännöstöä asettaa yleisen ihmisoikeuksien kunnioittamis- ja/tai edistämismääräyksen. Sotapropagandan kieltää ainoastaan kome koodia.

Länsimaisissa koodeissa erilaisten arvopäämäärien asettaminen on erittäin harvinaista. Suomen koodissa tällaisia arvoja ovat demokratia, rauha ja kansainvälinen yhteisymmär-

rys. Sosialististen maiden koodit taas ovat arvoilla lastattuja, poikkeuksena Puola ja Unkari. Kaikkiaan 11 koodissa asetetaan journalistille perusarvoja.

Suoranaisesti kiellettyjen tai arkaluonteisten aiheiden luettelointi on harvinaista journalistieettisissä säännöstöissä. Sosialististen maiden säännöstöissä tämä on yleisempää kuin länsimaiden. Kieltoperusteita ovat esimerkiksi porno, väkivallan tarpeeton kuvaaminen ja lääketieteellisten tutkimusten väärää toiveita herättävä käsittelytapa. Kieltoja määrää kymmenen koodia.

Seitsemän koodia puuttuu vielä muihin aihealueisiin. Esimerkiksi Kreikan koodin mukaan ulkomaanuutisten raportointi pitäisi antaa vain niille toimittajille, jotka ovat riittävän perehtyneitä kyseisiin maihin.

Tutkimuksen mukaan monipuolisimmat koodit ovat Suomen, Neuvostoliiton ja Unkarin koodit. Ensimmäinen käsittelee asioita 15 luokasta, toinen peräti 16:sta ja kolmas 15:stä. Ainoa asia, johon Neuvostoliiton koodi ei puutu on toimituksen ulkopuolelta tulevan painostuksen torjuminen. Suppein koodi on Saksan Demokraattisen Tasavallan koodi, joka keräsi vain neljä mainintaa.

Idän ja lännen journalistieettisillä koodeilla on aihepiirien perusteella enemmän yhtäläisyyksiä kuin eroja. Itä-Euroopan koodit ovat kuitenkin enemmän arvoladattuja kuin lännen, joissa arvojen luetteleminen ei ehkä sovellu objektiivisuutta korostavaan journalismiperinteeseen.

Ihmisoikeudet ja journalistietiikka

Ihmisoikeuksien ja journalistietiikan väliltä löytyy suhteellisen paljon yhtymäkohtia. Tässä tutkimuksessa ihmisoikeudet käännettiin journalistietiikan kielelle, ymmärrettiin jour-

nalistieettisesti. Paljoo pintaa syvemmälle ei edellä mainituista syistä kuitenkaan päästy. Yhteyksien syvempi tarkastelu saattaa kuitenkin olla tutkimuksen kannalta hedelmällistä ja mikseipä journalistietiikkaa rikastuttavaakin.

Sananvapaus on journalistietiikan keskeinen lähtökohta ja erittäin merkittävä ihmisoikeus. Journalistietiikassa sananvapaus on peruslähtökohta, jonka valistunutta käyttöä journalistietiikka tavallaan määrittelee.

Toinen luontainen yhteinen alue on yksilön oikeudet. Perheen, kunnian, yksityiselämän ja maineen suoja on ihmisen arvon kunnioittamista. Myös journalistietiikka on tiedostanut tämän, journalistisesta käytännöstä voidaan sitten olla montaa mieltä. Suomi lienee tässä asiassa kuitenkin suhteellisen vahvoilla, tšekäläinen journalismi on tässä suhteessa melko korkeatasoista. Mikä sitten on kehityksen suunta?

Omantunnon vapaus on perusoikeus, joka on otettu esimerkiksi Suomessa alan työehtosopimukseen. Kummastuttavaa on, että sitä ei mainita kuin 12 koodissa.

TSS-oikeudet eivät juuri journalistietiikassa esiinny. Ne ovat sen luonteisia, että niitä tuskin voidaan etiikkaan sisällyttääkään muuten kuin korkeintaan ylimalkaisena lauselmana tyyliin: hyvä journalisti kunnioittaa ja pyrkii edistämään ihmisoikeuksia, mukaanlukien taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet.

Kolmannen sukupolven oikeudet otetaan journalistietiikassa esille lähinnä sosialististen maiden säännöstöissä, joiden luonteeseen istuvat rauhan, kehityksen jne luetteleminen tavoiteltavina päämäärinä. Läntisessä journalismiperinteessä varotaan arvopäämäärien luettelemista journalistietiikassa – niitä pidetään sananvapautta rajoittavina. Mainittakoon kuitenkin, että myös läntinen journalistijärjestö IFJ hyväksyi 1983 annetun julistuk-

sen journalismin kansainvälisistä perusperiaatteista (kts. esim. Nordenstreng 1986, 313-314) journalistietiikan kehityksen lähtökohdaksi. Kenties arvot lisääntyvät myös läntisessä journalistietiikassa. Tai saattaahan Itä-Euroopan kehitys johtaa myös päinvastaiseen suuntaan eli arvojen vähenemiseen.

Artikkelin kirjoittaja Pauli Juusela valmistui keväällä 1989 yhteiskuntatieteiden kandidaatiksi Tampereen yliopiston tiedotusopin laitokselta. Pro gradu työn aiheena oli "Ihmisoikeudet ja journalistietiikka. Tutkimus ETYK-maiden journalistieettisistä säännöstöistä". Tähän artikkeliin on eräitä tietoja tarkennettu.

Kirjallisuus

- ALSTON, Philip & QUINN, Gerard. The Nature and Scope of States' Parties Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. *Human Rights Quarterly*, Vol. 9, 2/1987, 156-229.
- BRUUN, Lars (ed.). *Professional Codes in Journalism*. International Organization of Journalists. 1979.
- DRZEWICKI, Krystof. Solidaarisuus oikeudet – ihmisoikeuksien kolmas kumous. *Ihmisoikeudet*, 8. vuosikerta, No 14 (1986), 23-48.
- EIDE, Asbjörn. Ihmisoikeuksien väliset suhteet ja ihmisoikeuksien opettaminen. Teoksessa: HELMINEN, Marjut & LÅNG, K.J. (toim.). *Kansainväliset ihmisoikeudet*. Helsinki 1987.
- ERIKSSON, Lars D. & SCHEININ, Martin. Poliittiset oikeudet ja kansalaisvapaudet. Teoksessa: HELMINEN & LÅNG. 1987.
- HANNIKAINEN, Lauri. Kansainvälinen oikeus kansainvälisten suhteiden säätelijänä. Teoksessa: NORDENSTRENG, Kaarle (toim.). *Tiedonvälityksen kansainväliset kehukset*. Tampereen yliopiston Tiedotusopin laitoksen opetusmoniste 41/1988. Sarja D.
- HANNIKAINEN, Lauri. Valtionsisäinen vs. kansainvälinen toimivalta ihmisoikeuskysymyksissä. Teoksessa: HELMINEN, Marjut & LÅNG, K.J. (toim.). *Kansainväliset ihmisoikeudet*, toinen painos. Helsinki 1988.
- HELMINEN, Marjut & LÅNG, K.J. (toim.). *Kansainväliset ihmisoikeudet*. Helsinki 1987.
- KARAPUU, Heikki. Taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet. Teoksessa: HELMINEN & LÅNG. 1987.
- KARJALAINEN-TEITTINEN, Mervi. Ihmisoikeudet osana Euroopan turvallisuuskehitystä. *Ihmisoikeudet*, 7. vuosikerta, No 13 (1985).
- NIEMINEN, Liisa. Ihmisoikeuksien historia. Teoksessa: HELMINEN & LÅNG. 1987.
- NORDENSTRENG, Kaarle. *Professionalism in Transition: Journalistic Ethics*. Appendix: *International Principles of Professional Ethics in Journalism*. Teoksessa: KIVIKURU, Ullamajja & VARIS, Tapio (eds.). *Approaches to International Communication*. Textbook for Journalism Education. Helsinki 1986.
- VUORTAMA, Timo. *Hyvä lehtimiestapa*. Rauma 1984.